

UGANG DUGO SA KAMOT NI MANOLING
ni edgar s. godin

IGO pa lang namalbangaan ang sidlakan sa limbahong kabuntagon, diha nay mga tawo nga nanugok sa presinto sa kapolisan sa Mabolo. Naghuot sila nga nag-ilogay pagsil-ip sa puthawng rehas sa *detention cell*.

Kutob sa mahiagi nga mahibulong kon unsay gipundokan sa presinto, mohugop usab. Nagkadaiya lang ang ilang impresyon. Banha kaayo sila, daw ang buntagong kaalingisig sa merkado samtang nagbanos-banos pagsil-ip sa rehas.

Si Manoling sa sulod daw bungol sa mga kasikas sa gawas. Sama sa estatuwa ang bata nga wala makamatikod sa ilang kaguliyang.

Nagkisdom ang nawong niini samtang nagpungko, sinandig ang yagpis nga bukubuko sa sementadong bungbong. Ang namiyahok nga suwang ug ang bulingitong mga tuhod niini hapit mag-abot sa mao niyang posisyon. Tul-id ug hait kaayo ang panan-aw, daw udyong nga milagbas sa kongkretong bungbong sa bilangoan.

Mihuros ang nipis nga gininhawa sa kalibotan nga nagpanutho pa sa tigming gabon nga giugom sa milabay nga makalilisang kagabhion. Apan wala kini makahilwas sa naghiwasang kahiladman sa bata. Hinuon, ang katun-og niini nakapakimog-kimog sa iyang kaunoran nga nagpalandong sa mangil-ad nga hitabo. Wala siya batiag duka bisan tibuk gabii siyang wala makakatulog.

Mikurog og dyotay ang iyang mga ngabil sa pagkasiplat niya sa iyang mga kamot nga nadumis sa ugang dugo. Nakatibi siya. Sa maong talan-awon, nahinumdom siya sa mga pulong nga dili pa dugay giluwatan ni Miss Concepcion, ang masinaboton niyang maestra.

"Paningkamot gayod kamo sa inyong pagtuon. Anaa sa inyong mga kamot mahisandig ang masanag ninyong kaugmaon ug ingon man sa inyong pamilya. Kamong mga bata ang paglaom sa atong nagkarabanit nga nasod."

Unya mipasunding usab sa iyang kaisipan kadtong mga pulong sa iyang Manang Marie: *"Manoling, mas maayo gayod nga makahuman kag kurso. Hayahay ang dakog grado kay dagkog suweldo. Brayt ka, Dong! Anugon kon di ka makaeskuyla. Mao nga bisag wa na tay mga ginikanan, paninguhaon nato nga makatiwas kag eskuyla. Magtinabangay ta."*

Gihinay niya pagbukhad ang iyang mga kamot. Ug hibatyagan niya nga mihapdos ang iyang dughan, daw gikumot sa kukhang mga tudlo nga nagdulot og dyotayng kahalang sa iyang mga mata.

Oo, sa kalinghod pa sa iyang kahimungawong, gitamdan niya kadtong maong mga pulong sa magulang. Nakakita siya sa ilang kalisod. Ug mituo siya sa maymay niini hinungdan nga mibulig siya— nakig-alayon pagpamugsay alang sa katumanan sa yano nilang mga pangandoy.

Matag hapon, inigpamuhi sa ilang eskuylahan, molahos siyag panuroy sa tinda-tinda niyang sigarilyo ug nagkalainlaing mga *candy* nga iya lamang tagoan sulod sa iyang bag samtang magklase pa. Maggabas-gabas siya sa kadalanan sa siyudad, mobagat sa mga sakyanan. Tungang gabii na sagad siyang mahiuli. Apan karon...

Gitutokan na usab niya ang iyang mga kamot. Unya miliraw ang iyang mga mata sa rehas nga naglibot kaniya. Ug nangahunlak ang lab-as nga mga lusok sa luha gikan sa iyang mga mata.

Nganong naingon man sila niini? Napugos pagsukna ang linghod niyang kaisipan. Nganong dili man sila sama sa ubang mga bata nga malipayon kaayo ug pinangga sa ilang mga mama ug papa?

Kaniadto, kanunay lang silang bunalan sa ilang nanay. Ug si Marie nga molaban pirme niya, maoy mabun-og. Malipay na lang silag moadto na sa piyat-piyatan ang ilang nanay nga maoy ampayng bisyo niini kay husay ang ilang panimalay. Ang ilang amahan usab, palahubog nga way sama. Kanunay lang magkalalis ug sa ilang inahan nga mosangpot gilayon sa dakong bugno bisan sa lawom na usahayng mga takna sa kagabhion. Kini na maoy namat-an niyag buot.

NAHIPUGWAT si Manoling sa inaringkil sa rehas nga pultahan. Nakita sa batan-on, sa iyang pagyanghag, ang usa ka polis nga nagtangtang sa dakong kandado sa selda.

"Hoy, bata! Gipatawag ka sa hepe!" sa polis pa nga mibukas sa palid. Maluyahon nga mitindog si Manoling ug migawas kuyog sa polis. Gidala siya niini sa mabugnawng lawak sa hepe.

"Mao ning bataa ang suspetsado?" Naiknat ang kilay sa hepe nga misukna pagkakita sa luspada ug nagsapsing nga lawas sa batan-on. Ingon sa dili kini makatuo nga ang maong pamayhon makahimo pagluba sa habog ug lawasan nga kapitan.

"Oo, Chief! Onse anyos pa." tubag sa polis nga maoy nagkuha kang Manoling sa selda.

"Unsang orasa ni nahitabo, Sarhento?" sa hepe nga miatubang sa usa ka polis nga didto nang daan sa sulod uban sa hepe ug nag-atubang sa makinilya.

"Mga alas 10: 45 kagabii, Sir."

"Ang dapit?"

"Didto sa may *reclamation area*. Sa usa ka bakanteng *van* luyo sa SM."

"Karon," sa hepe nga mitutok kang Manoling, "kinahanglan nga tubagon mo sa husto ang tanan kong mga pangutana. Nakasabot?"

"Oo, Sir." Lugos maukab ang baba ni Manoling.

"Unsay tinuod mong ngalan?"

"Emmanuel, Sir! Emmanuel Curdero."

Dungan sa pagtubag ni Manoling, misugod pagkata ang makinilya nga gitulpok sa polis. Ang usa ka polis nga nagtindog duol sa pultahan hilom lamang nagpaminaw.

"Hain ang inyong balay?" dugang pakisayod sa pangulo sa kapolisan.

"K-kadtong *van*, Sir." Katubagon-dili ang batan-on.

"Pagtarong sa imong tinubagan, ha!"

Wala dayon makatingog si Manoling. Hikalitan siya sa misaltang tingog sa hepe. Gawas pa, naglisod siya pagsuportar sa una niyang tubag. Hain ang ilang balay? Di ba ang *van* man maoy maisip nilang balay karon? Apan dili kini matawag og balay. Diin ba sila makapuyo og klarong balay?

Sus, nahadiin-diin na lang silag pangabang og balay niadto. Sagad sa dapit sa eskuwater. Ug ang labing ulahi nilang gipuy-an mao kadtong barungbarong sa kapitan. Amigo sa ilang tatay ang kapitan. Apan sukad nga nahanaw ang ilang amahan wala na usab sila makahatag sa abangan. Nanukot ang kapitan ug sa sinugdan nadala kinig hangyo sa iyang Manang Marie nga ipaangan-angan lang usa. Hangtod nga naabtan kini sa *demolition*— kay kuno tukoran og dakong tindahan.

Kay wala nay kapaulian, pipila ka mga gabii nga nakig-unong sila sa ubang nawad-ag pinuy-anan nga nagtolda-tolda sa daplin sa dalan, iyawat kaluy-on ug matagad sa mga tawong hingtungdan. May mipasalig nga hatagan silag luna ug bahala na sila pagtukod sa tagsa-tagsa nila ka puy-anan. Apan ang maong saad nagpabiling way katinoan kon kanus-a matuman. Usa pa, wala silay ikapatarok bisan gamay kaayong lagkaw. Mao kadto nga mibulag sila sa grupo ug nakahukom nga adto mopuyo sa hipalgang biyang *van sa reclamation area*. Apan ang kapitan nagpunay gihapon og paningil kanila, kay lagi, may utang sila sa ilang pagpuyo niadtong barungbarong nga naguba sa demolisyon.

"M-mao man toy among gipuy-an, Sir," ni Manoling pa sa hinayng tingog.

"Giguba man sa mga tawo ang among balay."

"Kinsay imong kauban didto?"

"Akong magulang, Sir. Si Manang Marie."

"Kamo rang duha?"

Mitando si Manoling.

"Hain man diay ang inyong mga ginikanan?"

"Ingon ni Tatay, miduwag laing tem si Nanay. Wa na mouli."

"Ang giingon nimong tatay, hain man sab?"

Wala na usab makatingog ang batan-on. Ingog natuk-an kini sa paspas nga pangutana sa hepe.

Ang ilang tatay?

Naghinuktok siya.

Niadto, dihang wala na mopauli ang ilang Nanay Magda, kanunay na sang kabuntagag pauli ang ilang tatay. Kargador niadto sa piyer ang ilang Tatay Sidro. Sa nadugay, kausa o kaduha na lang mopatim-aw ang ilang amahan sulod sa usa ka semana ilabi nang nakita tingali niini nga mabuhi na silang managsoon nga sila ra. Hangtod nga miabot ang higayon nga wala na gayod motunga ang ilang tatay. Wala na usab kini mangarga dihang gisusi nila didto sa pantalan. Kon hain kini paingon, wala sila masayod.

"Wala na usab idungog, Sir," human sa taudtaod nga pagpakahilom, nagkanayon si Manoling.

"Matod mo," sa hepe na usab, "si Manang Marie ra nimo ang imong kauban. May trabaho ba siya?"

"Oo, Sir," miyango ang batan-on. "Namaligya siyag kandela sa gawas sa simbahan sa Santo Niño."

"Pilay iyang edad karon?"

"Kuan, Sir," nagsanasana una siya, "pipten diay, Sir!"

Milingo-lingo ang dako sa kapolisan. "Wa ka ba masayod," padayon niini, "nga sa imong gibuhad, seguradong mabalhog ka sa presohan?"

Wala na usab motingog si Manoling. Miduko kini. Wala madugay, nagpamahid na kini sa iyang mga luha nga nangaligid sa iyang aping.

"Nganong gipatay man nimo ang kapitan?" nagdahunog sa iyang pandungog ang tingog sa hepe.

"Hayop siya! Salbahis siyang maningil! Mamugos! Di pahangyo!"

Mikagalkal ang tingog, nagtibi ang batan-on.

"Nganong nakaingon kang salbahis siya? Mahimo bang isulti mo ang hinungdan?"

Nahilom si Manoling. Nagpalandong kini nga tugawon usahay sa paghingos-hingos. Mosaliat siyag duko aron mamahid sa iyang mga luha sa iyang kamisen nga naglago sa abog ug mansa sa naugang dugo. Gihinumdoman niya ang nanghitabo kagabii.

Gikan siyang nagsuroy sa iyang tindang sigarilyo ug mga dulce niadto. Lawom nang gabii sa iyang banabana kay mikalma na ang kaalingisig sa alimpulo sa siyudad sa iyang pagbiya. Nihit na ang tawo maong mikapyot siyag dyip padulong sa Mandaue ug nanaog pagtungod sa Shoe Mart. Naglakaw na lang siya lahos sa ilang gipuy-an nga *van*. Ug sama sa daghang mga gabii sa iyang pagpauli, samtang naglakaw, gisud-ong niya ang *van* nga maoy giisip niyang paraiso. Langit alang kaniya ang mao nilang pinuy-anan bisan kini daw usa ka higanteng lungon nga mibulto taliwala sa nahinanok nga kagabhion. Dinhi nila hipalgi ang giiliw nga kalinaw. Dinhi nabuhi ang nagtinga na unta nilang kadasig. Dinhi nila hidakpi ang maidlas nga paglaom dungan sa paggisod sa

gagmitoyng mga pangandoy nga gitambayayongan nila pag-umol sa iyang Manang Marie.

"Maayo dinhi, Dong Manoling, kay wala tay abangan. Makatigom ta dinhi ug may magasto na unya ta, puhon, inig hayskol nimo." Nagkanayon niadto ang iyang magulang.

Apan sa diha na siya sa nagngangang baba sa *van*, may nabatian siyang tingog. Mihunong siya ug naniid. Gikan sa sulod sa *van* ang tingog. Ug nag-agungoy kini. Nagping-it ang tingog nga larawan sa dakong kasakit ug tumang pag-antos.

Gikulbaan siya. Tingog sa iyang Manang Marie ang iyang nabati. Apan may nadungog usab siyang daghong ug inagumod nga misapaw sa nagkaugtas nga ping-it. Misamot kadagko ang lusak sa kakulba sa iyang dughan.

Ug naamgohan na lamang niya ang kaugalingon nga mainampingong misulod sa ilang gipuy-an. Walay suga sa sulod busa nagpangapkap siya sa kangitngit. Nagmatngon siya nga dili makamugnag kasikas. Ug sa pagpanganinag na sa iyang panan-aw ilawom sa nagdagtom nga *van*, maoy iyang naaninaw ang bulto sa pamayhon sa usa ka tawo.

Kalit mibukal ang kayugot sa batan-on niyang kaisipan. Mikuyanap kini ug nanuhutsuhot hangtod sa kataposang dinagaang sa iyang dugo. Ug namatngonan na lamang niya nga didto siya dad-a sa pino niyang mga lakang sa nahimutangan sa ilang mga plato diin ang plamingko nga kabilin pa sa ilang tatay, didto giipon pagbutang sa pipila ka mga kutsara ug tinidor.

Misubsob ang paghingos-hingos ni Manoling nga nagpalandong sa hitabo. Tataw pa sa iyang panumdoman ang hugot niyang pagkupot sa puloan sa plamingko ug hinurot ang kusog nga gitampok sa hubong bukubuko niadtong lampingasang bayhon. Gitampok niya ug gitampok sa makadaghan nga mitama sa nagkalainlaing bahin sa hubong lawas niini. Ug dungan sa maong hitabo, mitublaw sa giurom nga kagabhion ang lanog nga singgit sa nalisang nga si Marie.

"Hoy!" singgaak sa hepe dihang si Manoling midanguyngoy paghilak, kaha, wala na makapugong sa nagpuot nga pagbati. "Mingaab ka man 'nuon! Isulti kon nganong gipatay nimo ang kapitan!"

"Mananap siya!" Migahob ang basag nga tingog sa batan-on. "Wa siyay kaluoy! Iyang gikabay-an si Manang! Iyang gilayog ang akong magulang! Hayooopp! Hu-hu-hu...!"

Nagkatinan-away ang hepe ug ang polis nga nagmakinilya. Ingon sa may gipanagsultihan ang ilang mga mata.

"Unsay paminaw mo ining kasoha, Sir?" Sa polis dihang mihunong kini pagtulpok sa tekla ug gihulbot ang papel nga gitangag sa makinilya.

Milingo-lingo ang hepe. Milingi sa polis nga nagkuha kang Manoling ug miingon, "ibalik usa siya sa selda, de Castro!"

Gihatod sa polis si Manoling balik sa selda.

Igo nga nakasulod ang batan-on sa atob, may mihunong nga usa ka sakyanan sa atubangan sa presinto. Ang sakyanan minarkahag dagkong letra— DSWD.

Nanaog sa sakyanan ang usa ka hamtong lalaki nga luho ang panapot. Dayon sa pikas nga pultahan sa sakyanan, migula usab ang usa ka batan-ong babaye. Ang sapot sa maong babaye nagtug-an nga kini usa ka alagad sa Diyos. Misunod usab paggula si Marie nga giagakay pagpakanaog sa batan-ong madre. Ug ang tulo namaingon sa buhatan sa hepe.

"Ikaw ba ang igsoon ni Emmanuel Cordero?" sukot sa hepe dihang nagkaatubang na sila.

"Oo, Sir," pinugngang tingog sa dalaga nga gidunganag yango.

"Sumala sa pasiunang imbestigasyon, ang imong manghod nakapatay gumikan sa iyang paglaban kanimo. Tinuod ba?"

Yango ray gitubag sa dalaga.

"Nakaila ka ba sa biktima?"

Miginhawa unag lawom ang dalaga una motubag. "Nakaila. Siya ang tag-iya sa barungbarong nga among gipuy-an kaniadto."

"Nganong nahiabot man siya sa inyong gipuy-an sa ingon niadtong mga orasa sa kagabhion?"

Wala makatingog si Marie. Nahilom. Ug dali niyang gisapo ang iyang baba dihang misugod siya pagbakho.

"N-nan-ningil siya sa among utang." Laghaw ang tingog nga militok sa nagkaputol-putol nga tubag ang dalaga.

"Mahimo bang imong iasoy ang tanang nanghitabo?"

Wala na usab motingog si Marie. Naghingos-hingos na lamang kini.

"Dako mig utang sa kapitan." Misugod pagsugid ang dalaga nga nagbakho. "Gitingil na mi niya. Giising-ising. Gibaharan. Ipadakop kuno mi niya. Ipapreso. Nahurot na kuno ang hangyo mao nga gitagalan mi niyang adlaw."

Mihingos-hingos na usab ang dalaga. Mibakho. Nangaligid sa iyang lamurok nga aping ang daghang lusok sa luha. Ug midanguyngoy...

"Mao to nga," gipahiran ni Marie ang iyang luha, "kay wala man kamiy ikabayad, iya akong gi..."

Mikurog pag-ayo ang abaga sa dalaga sa masubsob niyang pagbakho. Mohingos siya ug mosatong nga dugayng motunga.

"Hiabtan siya ni Manoling," padayong asoy niini. "Ug... hu-hu-hu...!" Miluom na gayod kini. "Kamakaluluoy ni Manoling! Kaalaot sa akong manghod!"

Gipahimuslan ni Mr. Resurreccion, ang tinugyanan sa DSWD nga kauban sa madre, ang pagminatay ni Marie. Miagahad kini ug miatubang sa hepe; samtang ang batan-ong madre midali paghapuhap sa abaga ug bukubuko ni Marie. May gitunol nga papel si Mr. Resurreccion ngadto sa hepe.

Si Marie nga nakamatikod sa pagkaliwag sa pagtagad sa hepe ngadto kang Mr. Resurreccion, daling mituaw sa pag-ingon, "Hain si Manoling? Mahimo bang makita ko ang akong manghod?"

Daling nakayanghag ang hepe. Ug unya ngadto sa polis nga kaganiha rang mihunong sa iyang gisulat sa makinilya, "Ihatod usa siya sa nahimutangan sa bata, Pariñas."

"Tana, Miss." Abtik nga mibarog ang gisugo ug migawas nga gisunod usab dayon ni Marie.

"Manoling," gigakos sa dalaga ang manghod bisan giulang sila sa rehas. Wala ablihi sa polis ang pultahan sa bilanggoan.

"Makagawas ka ra dinhi, Dong! May mga tawo nga mitabang nato. Nakita ka nila nga gibalita sa TV ug gisibya sa radyo," mahinangpong taho sa magulang.

"Nganong karon pa man sila motabang, Manang?" larawan sa kawalay paglaom ang napintal sa panagway ni Manoling. "Karon na lang nga..." Hugot niyang nakumot ang rehas nga nag-ulang kanila samtang gitutokan ang iyang mga kamot nga nabulit sa ugang dugo. Sa iyang mga mata, inanayng nanglugmaw ang tin-awng lusok sa luha.

Nahakop sa magulang ang kamot sa manghod. Gihapuhap. Ug wala usab kapugngi sa dalaga ang pagpangambak sa iyang mga luha.

"May paglaom pa, Dong! May paglaom pa..." Nagtibi ang mga ngabil ni Marie nga miluwat sa maong mga pulong. Ug labi pa kining mihilap sa duha nila ka samarong mga kasingkasing. Midanguyngoy sila. Gipasagdan nilang mangagas ug mangagas ang ilang mga luha nga didto mapusgay sa ilang mga kamot nga nagkupot sa rehas ug mitumog ug inanayng mibanlas sa naugang dugo sa mga kamot ni Manoling.

(KATAPOSAN)

***Kini nga sugilanon midaog sa Ikatulong Ganti:
Bathalad-Mindanao, 2001.***